

УДК 327.5

Політичний конфлікт в умовах демократичних політичних систем

Тарас Кравченко,
аспірант кафедри політології
Міжрегіональної академії
управління персоналом

У статті висвітлюється специфіка аналізу процесів перебігу та розв'язання політичних конфліктів в умовах демократичних політичних систем. Визначаються основні методологічні принципи вивчення політичних конфліктів в умовах демократії, вказується на їх роль у функціонуванні політичних систем демократичного типу, окреслюються проблеми побудови конфліктологічних моделей демократичного процесу.

Ключові слова: політичний процес, політичний конфлікт, політична система, демократія, держава, суспільні інтереси, політична стабільність.

The article investigates the specificity of genesis and solution of the political conflicts in democratic political systems. The author defines basic methodological principles of study of the political conflicts in conditions of democracy, specifies their role in functioning political systems of a democratic type and characterizes concrete problems of conflictological models of democratic process.

Keywords: political process, political conflict, political system, democracy, state, public interests, political stability.

Розвиток теорії політичної конфліктології, яка посідає дедалі поважніше місце в річищі загальних політологічних досліджень, спричинив появу багатьох проблем, пов'язаних із загальною методологією цих наукових пошуків. Науковець, сприймаючи політичний конфлікт як невід'ємну частину політичного процесу в політичних системах демократичного типу, неодмінно замислюється над проблемою визначення не лише змісту поняття „політичний конфлікт”, але й над питанням про чітке

встановлення специфіки політичних конфліктів в умовах демократії. У цьому плані можна виокремити щонайменше дві групи проблем – як загальнотеоретичних, так і методологічних. Методологічні проблеми пов'язані з визначенням принципів і базових положень, завдяки яким виконується конфліктологічний аналіз демократичних політичних систем.

Актуальність звернення до цієї тематики зумовлюється кількома причинами.

По-перше, слід звернути увагу на те, що активні конфліктологічні дослідження останніх десятиліть, які здійснювалися вченими багатьох країн, в тому числі й вітчизняними, перетворили поняття політичного конфлікту на один з основних інструментів аналізу політичних процесів. Більше того, для багатьох науковців політичний конфлікт поставав не тільки як один з ймовірних проявів політичного життя соціуму, але і як універсальна модель, завдяки якій можна представити й реконструювати будь-які політичні процеси. Очевидно, що таке розширення поля конфліктологічних досліджень в сучасній політичній теорії потребує методологічного обґрунтування.

По-друге, актуальність звернення до цієї теми зумовлюється тим, що нині вивчення політичних конфліктів (під кутом зору їх виникнення, генези, агрегації і розв'язання) часто застосовується як засіб класифікації сучасних політичних систем. Тобто, якщо для класичної політичної теорії був властивий наголос насамперед на інституціональних елементах, то сучасна політична наука звертається не лише до вивчення політичних інститутів, але й до вивчення політичних процесів і, зокрема, політичних конфліктів. Внаслідок цього, якщо враховувати виявлені специфічні риси політичних конфліктів у політичних системах різних типів, то стає можливим максимально чітко визначити загальний тип політичної системи, з якою маємо справу у тому чи іншому конкретному випадку.

По-третє, як засвідчують дослідження транзитивних політичних систем, найбільш ефективним і продуктивним методом їх аналізу стає саме конфліктологічний підхід чи, точніше сказати, конфліктологічна матриця, яка дозволяє реконструювати на теоретичному рівні переважну кількість значимих для такої політичної системи політичних процесів. У зв'язку з цим набуває особливої актуальності проблематика методології конфліктологічного аналізу, адже якщо вона недостатньо обґрунтована, то тоді підпадають під підозру всі теоретичні узагальнення і висновки, що робляться на основі цієї методологічної моделі. У цьому сенсі адекватність, точність і обґрунтованість основ конфліктологічного аналізу політичних систем є запорукою продуктивності наукових досліджень, які використовують цю методологію.

Отже, вважаючи на зазначені аргументи, піддамо проблему детальнішому аналізу. Для цього необхідно вирішити такі дослідницькі завдання:

а) охарактеризувати роль політичних конфліктів у функціонуванні політичних систем демократичного типу;

б) визначити основні методологічні гіпотези щодо аналізу політичних конфліктів у політичних системах цього типу;

в) окреслити специфіку аналізу політичних конфліктів у політичних системах різних типів.

Як уже зазначалося, практично всі моделі тлумачення політичного процесу, що застосовуються в сучасній політичній теорії, використовують поняття політичного конфлікту. З огляду на це, політичний процес тлумачиться як послідовна зміна фаз виникнення, артикуляції і розв'язання політичних конфліктів. Поширенню і науковій популяризації цього методу сприяли, насамперед, дослідження К. Боулдінга, А. Бентлі, Л. Козера, Д. Рекса, Р. Дарендорфа. Таким чином, сучасна політична теорія виходить з положення, що стан політичного конфлікту не можна розуміти в термінах відхилення політичної системи від гіпотетичного „нормального стану” як він уявлявся в теоріях Е. Дюркгейма і М. Вебера. Отже політичний конфлікт є невід'ємною частиною будь-якого політичного процесу, адже він зумовлюється як плюралізмом основних суб'єктів та агентів політичного процесу, так і різноманітністю базових суспільних потреб та інтересів, які реально конституують складну й строкату тканину політичного життя соціуму.

Дійсно, як доводить А. Малько, за самим своїм змістом політичний плюралізм передбачає не тільки розмаїття політичних сил, але і їх конкуренцію та зіткнення їх інтересів [1]. Утім, політичний конфлікт як елемент політичного процесу не є статичним і перманентним станом політичної системи, в якому постійно перебувають суспільство і держава, з одного боку, та державні інститути й гілки влади – з іншого. У зв'язку з цим важливо дослідити динамічну природу політичних конфліктів, оскільки у ній безпосередньо відображена специфіка політичних процесів в умовах різних типів політичних систем, включаючи й політичні системи демократичного типу. З огляду на це, на методологічному рівні постає важливе і, одночасно, складне питання стосовно причин появи і способів розв'язання політичних конфліктів у демократичних політичних системах.

Найчастіше причину виникнення політичних конфліктів у демократичних політичних системах відшуковують у сфері зіткнення політичних інтересів. Погоджуючись в цілому з такою позицією, слід все ж наголосити, що, на відміну від недемократичних політичних систем, це зіткнення має свої властивості. По-перше, воно завжди публічне. Тобто будь-який політичний конфлікт, незалежно від того, хто стає його суб'єктом, може бути виведеним у публічну сферу. Така потенційна публічність політичних конфліктів значно ускладнює застосування методів кулуарних домовленостей, силового тиску, підкупу, політичного шантажу тощо. По-друге, в таких конфліктах немає заздалегідь визначених „сильних” і „слабких” сторін, більш легітимних та менш легітимних

учасників. В результаті цього найефективнішим методом розв'язання політичних конфліктів у демократичних політичних системах є постійне зростання участі громадян у політичному процесі та стимулювання їх політичної активності [2].

Таким чином, специфічною властивістю політичних конфліктів у демократичних політичних системах є те, що практично всі вони стають безпосереднім проявом політичних інтересів, які формуються в суспільстві. У цьому сенсі держава постає лише формою інституціалізації цих інтересів; вона не має власного, відокремленого від суспільного, політичного інтересу. З цієї причини демократію доволі часто описують у термінах суспільного самоврядування [3]. Тому, говорячи про причини виникнення політичних конфліктів у демократичних політичних системах, не зовсім правильно посилатись на протистояння держави і суспільства. Безумовно, навіть демократія не передбачає своєрідної ліквідації межі між громадянським суспільством і державою [4]. Але в цьому випадку держава представляє не власний інтерес, а загальний політичний інтерес, який асоціюється з більшістю членів суспільства, котра висловила підтримку тим чи іншим політикам, політичним партіям, програмам політичного, соціально-економічного, культурного розвитку. Внаслідок цього демократична держава не може застосовувати для розв'язання політичних конфліктів силові методи.

Проте, відзначаючи специфіку перебігу політичних конфліктів у демократичних політичних системах, було б неправильно вважати, що демократія взагалі є таким типом політичного режиму, коли політичний процес розвивається у безконфліктній формі. Слід мати на увазі, що демократія не є формою максимального політичного консенсусу, коли всі політичні конфлікти вирішуються чи вже й вирішені. Вона є не більш як пошуком динамічного оптимуму узгодженості. Неправильно характеризувати демократію і як прагнення уникати політичних конфліктів, оскільки вони підштовхують до змін усталених форм демократичного врядування, спричиняють дестабілізацію політичного процесу і політичної системи. Адже нині заклик до змін навіть у стабільних демократичних політичних системах може сприйматися населенням як більш привабливий, ніж заклик до стабільності і збереження чинних політичних інституцій [5]. У цьому сенсі ані політичний конфлікт, ані ініційовані ним зміни у функціонуванні демократичних інститутів не можуть і не повинні інтерпретуватися як загроза демократії.

Причини політичного конфлікту приховуються не стільки у специфіці політичної організації держави, скільки у вихідній плюралістичності суспільних інтересів, покладених в основу розвитку суспільства, держави та їх взаємодії. Внаслідок цього, в залежності від сфери перебігу політичного конфлікту, можна виділити конфлікти: а) в суспільстві (між об'єднаннями громадян, окремими соціальними групами стосовно політичних питань), б) в державі (між органами державної влади стосовно формування та

реалізації державної політики), в) між державою і суспільством. При цьому в методологічному аспекті демократію не можна характеризувати як форму організації суспільно-політичної влади, яка редукує конфлікт між державою і суспільством. Дійсно, навіть за умов правління народу і в інтересах народу зберігається принципова різниця між суспільством і державою, а точніше – між реальними суспільними потребами та інтересами й політикою, яку здійснює державна влада. Розбіжність інтересів і політики, що реалізується, за умов демократії може сягати крайніх точок. У цьому сенсі цікавим є дослідження політичного процесу в США, виконане Е. Діонном. Вчений зауважує, що феномен ненависті до політики виникає тоді, коли цілі та інтереси політики розходяться з реальними інтересами в суспільстві, а також з очікуваннями громадян щодо політичної еліти [6].

Коли не спостерігається серйозних політичних конфліктів між суспільством і державою в демократичних країнах, то це пояснюється таким феноменом, як виборчий абсентеїзм. На нашу думку, це хибна логіка. По-перше, якщо нею керуватися, то тоді виходить, що найбільш демократичною і найменш конфліктною буде демократія, у якій виборці взагалі не голосуватимуть, проявляючи свою повну довіру до влади. По-друге, немає жодних підстав інтерпретувати відмову від участі у виборах як політичний акт, який свідчить про підтримку влади, адже свідомо відмова від участі у виборах може свідчити й про прямо протилежне, а саме про те, що конфлікт між громадянами і державою сягнув так далеко, що громадяни взагалі не бажають мати нічого спільного з державою.

Якщо заперечувати політичний конфлікт як одну з форм перебігу політичного процесу в демократичних політичних системах, то слід звернути увагу й на те, що причиною такого ставлення до політичного конфлікту часто є переконання у його винятково негативній ролі. Аналізуючи моделі опису політичних процесів, що існують в сучасній політичній науці, не можна не помітити, що модель конфліктологічного аналізу політичних процесів органічно поєднується з цілим рядом базових політичних теорій. Наприклад, концепція змагальної демократії методологічно може бути виражена у формі послідовності процесів виникнення і розв'язання політичних конфліктів шляхом їх мирного врегулювання. У зв'язку з цим, як зазначає К. Стром, політичний конфлікт перетворюється на позитивну і конструктивну силу завдяки таким чинникам, як ситуаційна змагальність і політична відповідальність [7]. Отже політичний конфлікт виникає не лише у недемократичних політичних системах. Як пише Д. Річчі, старе уявлення про демократичний політичний процес, в якому політичний конфлікт відходить на другий план, не відповідає дійсності [8]. Щоправда, попри розгортання політичних конфліктів у всіх типах політичних систем, можна констатувати, що між ними є принаймні два критерії відмінності: а) причини виникнення; б) характер перебігу.

Причиною появи політичного конфлікту у недемократичних політичних системах є практично завжди протистояння між державою і суспільством або протистояння всередині владної еліти. Причому протистояння між державою і суспільством у таких політичних системах не випадкове: це субстанційна ознака політичних систем цього типу. Це означає, що основним способом вирішення всіх політичних проблем і конфліктів для такого типу політичних систем є лише насильство, яке може проявлятися чи у формі репресій і терору, чи у формі нав'язування суспільству необхідних владній еліті рішень. Тому, перебуваючи за межами політичного процесу, громадяни ведуть перманентну потенційну боротьбу за право впливати на власне майбутнє і брати реальну участь у політиці.

Окреслюючи основні типи суперечностей, які стають причинами конфлікту у недемократичних політичних системах, можна погодитися з моделлю С. Зубкова і А. Панова, які пропонують виокремити суперечності: а) між політичною системою та соціальним середовищем (це основна, фундаментальна суперечність недемократичних політичних систем); б) між ідеологічною домінантою і динамікою суспільних інтересів; в) між різними групами всередині правлячої еліти; г) між егоїстичними інтересами правлячої еліти й суспільними інтересами [9].

Що стосується характеру перебігу політичних конфліктів, то в недемократичних політичних системах його можна визначити за допомогою поняття „генеративний політичний конфлікт”. Це означає, що в діях державної влади як одного з основних суб'єктів політичного конфлікту превалюють дії, спрямовані не на вирішення, а на зняття конфлікту. Це може реалізовуватися у двох основних формах: знищення протилежної сторони або ж ігнорування інтересів всіх інших учасників політичного процесу. Внаслідок цього причини політичних конфліктів ніколи не згасають, вони постійно акумулюються. Це дозволяє описати політичний процес в недемократичних політичних системах як постійне паралельне генерування. З боку суспільства генерується протестний потенціал, який стає дедалі потужнішим, а з боку державної влади генеруються засоби придушення цього потенціалу. Тому динаміка розвитку політичного процесу в недемократичних політичних системах проявляється у формі поступового нагромадження політичного невдоволення, яке завжди вибухає актами громадянського протесту [10]. Реакцією на ці вибухи з боку державної влади є застосування сили, яке, у свою чергу, може дати два результати: а) сила держави виявляється більшою, що призводить до тимчасового знищення революційної хвилі та нейтралізації політичних опонентів; б) сила держави виявляється недостатньою для придушення революційної хвилі, що призводить до повалення правлячого режиму і можливої трансформації політичної системи.

Таким чином, узагальнюючи результати нашого дослідження, можна стверджувати, що в будь-якій політичній системі завжди існує така форма політичного процесу, як політичний конфлікт. Тому науковці,

які намагаються побудувати модель безконфліктної взаємодії основних елементів політичної системи, припускаються вихідної теоретичної помилки. Спроба методологічного протиставлення конфліктного і консенсуального способів описання політичного процесу містить фундаментальну похибку, яка полягає в тому, що саме поняття політичного консенсусу втрачає будь-який сенс, якщо воно розглядається абстрактно, тобто у відриві від поняття політичного конфлікту, адже як конфлікт неможливий без консенсусу, так і політичний консенсус неможливий, якщо до цього певні політичні інтереси не прийшли у зіткненні і не виникло об'єктивної потреби у їх узгодженні та розв'язанні конфліктної ситуації.

Отже методологічне завдання, яке має вирішити сучасна політична наука, полягає не стільки в тому, щоб встановити, яка з двох відзначених нами моделей більш правильна, а в тому, щоб розробити цілісну конфлікт-консенсуальну модель, яка може бути покладена в основу аналізу політичних процесів.

Література:

1. **Малько А. В.** Политическая и правовая жизнь России: актуальные проблемы / А. В. Малько. – М.: Юристъ, 2000. – С. 16.
2. **Иноземцев В. Л.** Демократия и гражданское общество в новом столетии / В. Л. Иноземцев // Свободная мысль. – XXI. – 2001. – №8. – С. 50.
3. Основи демократії / За. заг ред. А. Колодій. – К.: Вид-во „Ай Бі”, 2002. – С. 26.
4. **Кин Дж.** Демократия и гражданское общество / Дж. Кин. – М.: Прогресс-Традиция, 2001. – С. 17 - 26.
5. **Skowronek S.** The Politics Presidents Make. Leadership From John Adams to Bill Clinton / S. Skowronek. – Cambridge: The Belknap Press of Harvard U. P., 1997. – P. 447.
6. **Dionne E. J.** Why Americans Hate Politics? / E. J. Dionne. – New York: A Touchstone Book, 1991. – P. 357 - 373.
7. Reexamining Democracy / Ed. by G. Marks, L. Diamond. – Newbury Park: Sage Publications, 1992. – P. 40 - 41.
8. **Ricci D. M.** The Transformation of American Politics. The New Washington and the Rise of Think Tanks / D. M. Ricci. – New Haven: Yale U.P., 1993. – P. 138.
9. **Зубков С. А., Панов А. И.** Политическое развитие и его движущие силы в современном обществе / С. А. Зубков, А. И. Панов. – М.: МИИТ, 2000. – С. 48 - 49.
10. **Эндрейн Ч. Ф.** Сравнительный анализ политических систем. Эффективность осуществления политического курса и социальные преобразования / Ч. Ф. Эндрейн. – М.: ИД „ИНФРА-М”, 2000. – С. 154.